

شروقهی میتافۆر له دیدگا و رایه‌لهی کاری زانستی زماندا

محهمهد مه‌جید سه‌عید^١، ئافیس‌تا که‌مال مه‌حموود^٢

١- به‌شی زمانی کوردی، کۆلیژی په‌روه‌رده، زانکۆی گه‌رمیان، هه‌رێمی کوردستانی عێراق

٢- به‌شی زمانی کوردی، کۆلیژی زمان، زانکۆی سلێمانی، هه‌رێمی کوردستانی عێراق

پوخته:

ئه‌م توێژینه‌وه‌یه، به‌ ناوێشانی (شروقهی میتافۆر له دیدگا و رایه‌لهی کاری زانستی زماندا)یه، که هه‌ولده‌دات تیروانینه جیاوازه‌کانی زمانه‌وانی بۆ میتافۆر بخاته‌په‌روو ئه‌مه‌ش له‌به‌ر هۆکاری ئه‌وه‌ی خودی میتافۆر پیکهاته‌یه‌کی ناوازه‌ی هه‌یه له‌گه‌یاندن و به‌ره‌مه‌پێنانی واتادا و رێچکه‌یه‌کی نادیار و کاریگه‌ری بێرکده‌وه‌ دهنوێتیت ، میتافۆر دیارده‌یه‌کی زمانی _ هزری فره‌په‌هه‌نده و له‌ چه‌ندین زانست و بواری جیاوازا کاربهره‌سهرکراوه و ئه‌م کارکرده‌ش روانگه‌ی زمانه‌وانییه‌ی گه‌توه‌ته‌وه به‌ چه‌ندین ئاست و تیۆری جیاواز شروقه‌ی بۆکراوه ، هه‌ر بۆیه لیکدانه‌وه‌ زمانیه‌کان بۆ ئه‌م دیارده‌یه‌ لێزه‌دا له‌شێوه‌ی روومالێکی یه‌ک له‌دوا یه‌کی په‌یوه‌ستدار به‌یه‌که‌وه ده‌خه‌رتنه‌روو و توێژینه‌وه‌که‌ دابه‌شده‌بێت بۆ دوو به‌شی سه‌ره‌کی و تێیاندنا تیشکه‌خه‌رتنه‌سه‌ر دیارده‌که‌ له‌ روانگه‌ی تایروانیه‌ی(سیمانتیکه‌ی) پراگماتیکه‌ی، زمانه‌وانیه‌ی درکپیکردن و زمانه‌وانیه‌ی ده‌روونیه‌ی و ده‌ماریه‌ی) . له‌ به‌شی یه‌که‌مه‌دا: له‌ سیمانتیکه‌دا به‌ شێوه‌یه‌کی ورد گه‌توگۆی لقه‌ تیۆرییه‌کانی (له‌بێدانا، به‌راوردکردن، شلۆقبوون، به‌راوردکردن و کارلیککردن(دیفیدسۆن)) ده‌رباره‌ی میتافۆر کراوه، پاشان له‌ به‌شی دووه‌مه‌دا: له‌ روانگه‌ی یه‌کیه‌که‌ له‌ دیارترین دوانه‌کانی سۆسپه‌ر(په‌یوه‌ندیه‌ی هاوکاتیه‌ی و ناهاوکاتیه‌ی)وه‌ باس له‌ میتافۆر کراوه، به‌مه‌به‌ستی خسته‌په‌رووی جیاوازی نیوان (خوازه‌ و میتافۆر) له‌ روانگه‌ی په‌یوه‌ندیه‌ی ئاسۆیه‌ی و ستوونیه‌یه‌وه. پاشانیش له‌ تیۆری (نیشانه‌کردن)دا له‌ میتافۆر کۆلراوه‌ته‌وه، ئه‌وه‌ روونکراوه‌ته‌وه، که میتافۆر له‌چاو که‌ره‌سته‌کانی دیکه‌ی رسته‌دا و له‌ ئاخواتنی رۆژانه‌دا زیاتر نیشانه‌کراوه و خه‌تله‌سه‌رده‌کرته‌وه. پاشانیش په‌یوه‌ندیه‌ی نیوان میتافۆر و پراگماتیک به‌کوردی روونکراوه‌ته‌وه، دواتر له‌ میتافۆر کۆلراوه‌ته‌وه له‌ روانگه‌ی زمانه‌وانیه‌ی درکپیکردنه‌وه.

پێشه‌کی:

١-١ میتافۆر له‌ روانگه‌ی زمانه‌وانیه‌یه‌وه

له‌ سه‌ده‌ی بیسته‌مه‌دا تیۆرگه‌لی زۆر، له‌ به‌ره‌ی میتافۆره‌وه له‌ زانسته جیاوازه‌کاندا خه‌راکه‌په‌روو، له‌وانه‌ش له‌ زمانه‌وانی، ده‌روونناسی و فه‌لسه‌فه‌وه...تاد، به‌ جوێرێک که زمانه‌وانان سوودیان له‌ ئه‌نجامه‌کانی توێژینه‌وه‌ ده‌روونناسیه‌یه‌کان وه‌رده‌گرت.

به‌ هۆی فره‌په‌هه‌ندیه‌ی دیارده‌که‌شه‌وه، له‌ناو خودی زمانه‌وانیه‌یه‌دا، له‌ بواره‌کانی هیماناسی، واتاسازی، پراگماتیک و

Article Info

Received: August, 2023

Revised: August, 2023

Accepted: September, 2023

Keywords

میتافۆر ، تیروانیه‌ی سیمانتیکه‌یه‌یه ، تیروانیه‌ی پراگماتیکه‌یه‌یه

Corresponding Author

Avesta.mahmud@univsul.edu.iq

Muhammed.majeed@garmian.edu.krd

شێوازناسیه‌دا، تیۆری جیاواز له‌ به‌ره‌ی میتافۆره‌وه خه‌راونه‌ته‌په‌روو.(ازاده‌ موسوی فریدی، ١٣٨٢: ١٩) به‌ده‌ر له‌و زانستانه‌ش، که پانتاییه‌که‌یان ده‌که‌وته‌ ناوه‌وه‌ی زمان، میتافۆر وه‌کو که‌ره‌سته‌یه‌کی نیوان-زانستی(فره‌په‌هه‌ندی- Interdisciplinary)ش له‌ ده‌ره‌وه‌ی زمانیش توێژینه‌وه‌ی له‌سه‌ر کراوه، وه‌کو له‌ زمانه‌وانیه‌ی ده‌روونیه‌ی، زمانه‌وانیه‌ی ده‌ماریه‌ی، زمانه‌وانیه‌ی درکپیکردن و زمانه‌وانیه‌ی ژینگه‌یه‌ی و...تاد.

چه‌ندین تیروانیه‌ی و تیۆری له‌ زمانه‌وانیه‌ی کاربان له‌سه‌ر میتافۆر کردووه و هه‌ریه‌که‌شیا لیکۆئینه‌وه‌ و شروقه‌کانیان

(مهشخه ل) واتاكه ی (رووناكردنه وه ، رتیبشاندهر ، رتیبمونیکار.....)هو (ماموستا) لهو سیمایانه دا دهرتته پال مهشخه ل، چونكه هه مان رۆلده گه رتیب. ئهرستو وايدهرده خات، كه میتافۆر به راوردکردنیکي شاراوهیه و پشت به بنه ماى ئەنالۆگى ده به سستیت و به کارهینانی پینوستی به زیره کبیه، به مهش به کارهینانی میتافۆر هی هه موو خه لک نیبه، چونكه ده بئیت به دوای واتاكه یدا بگه رتیب و هۆکاری به كه میش بریتى ده بئیت له شیوازناسی، چونكه ئه رکی رازاندنه وه یه و گوئیگر یان خوینهر، رۆشنفکر ده بن، کاتیک واتایه کی شاراوه ده دۆزنده، دوه میش بریتیه له وهی گۆرینه وه ده کرتیب به زارواوهیه کی کۆن بۆ به ده یهینانی چه مکیکی نوی. (Ortony 1978:921)

به مشیوهیه له میتافۆریدا وه ک بواریکي رازاندنه وه له میتافۆر روانراوه و ههر ئه م هۆکارهش بووه ته هۆی ئه وهی پینیکوترتیت (تیۆری رازاندنه وه)، ئه گه رچی ئه رستو له کتیبی (RETORIC) دا وه ک لایه نیکي گرنگی فیرکردنیش لیده روانیت.

۱-۲-۳ تیۆری به راوردکردن (Comparison theory)

تیروانینیکي سؤفستایانه ی تیۆری له بریه له سه ر بنه ماى لیکچواندنه و بناغه ی ئه م تیۆریه بۆ بۆچونه کانی ئه رهستو له باره ی میتافۆروه ده گه رتیه وه، به کۆنترین تیۆریهش له وه باره یه وه داده نرتیت، ئه رهستو میتافۆر به جۆریک له جوانکاری ئه ده بی داده نیت، كه ته نها ره به ندى جوانکاریانه ی هه یه و له زمانى ئاسایى و رۆژانه دا به کارناهیترتیت و تابه تمه نده به به ره مه ئه ده بیبه کان.

روانگه ی ئه رهستو له باره ی میتافۆروه به شیکه له تیۆری "به راوردکاری" هه که ی، به بۆچوونى ئه رهستو "میتافۆر دوو دیارده به یه کتر به راوردده کات، كه یه کیکیان به یارمه تى وشه، یان دهسته واژه یه ک، به واتای دروست و ته واوی خویه وه به کارده هیترتیت و ئه وى تر، به یارمه تى وشه، یان دهسته واژه یه ک به شیوه ی میتافۆری به کارده هیترتیت. (A.Ortony, 1979: 3)

ئه وهی له م تیۆریه دا تیبینیده کرتیت، ئه وهیه، كه تبايدا میتافۆر له روانگه ی به کارهینانی پینیه وه ته ماشاکراوه و لیکۆلراوه ته وه و به لای لایه نه مه عریفیه که ی میتافۆردا نه چوو.

بۆ نمونه ده رپراویکی میتافۆری وه کو (دلره ق)، كه له بنه رته دا به كه سیک ده وترتیت، كه ئه گه ر به یی فیچه ره واتایه کان باسی لیه برکیت، تابه تمه ندیبه کانی ئه و كه سه ده کرتیت به مشیوهیه بخرتیه روو: <میهره بان ، -دلنه رم ، - لیبرده و ... تاد>، لیره دا به راوردکردنه که به جۆره یه، كه وشه کانی (دل) و (ره ق) به واتای فره نگی خوینانه وه به کارهینرتین، واتایه ک ده گه یه نن و ئه گه ریش به واتایه کی

له و دیدگا فه لسه فی و زمانه وانیه وه دپت ، كه بوونه ته بنه ما له توئینه وه ی زماندا له گرنگترین ئه و تیۆریانه :

۱. تیۆریه سیمانتیکیه کان

۲. تیۆریه پراگماتیکیه کان

۳. تیۆریه کانی درکبیکردن

۴. تیۆریه کانی زمانه وانى دهرونى و دهمارى

۱-۲-۲ میتافۆر له تیۆریه سیمانتیکیه کاندا

ئه م تیۆریانه له مه وداى سیمانتیکیدا کار له سه ر میتافۆر ده که ن و سه رجه می واتای به ده سه ته یتر او ده به ستنه وه به واتای پینیه وه، ئه گه رچی ئاراسته ی لیکۆلینه وه کان وه ها درده که ون لیکتر جودابن ، به لام له هه مان پتی سیمانتیکیه وه سه رچاوه ده گرن و وابه سته ی واتای پینین، له سه ره کیتترین ئه و تیۆریانه (تیۆریه له بریه کان Substitution Theories ، تیۆری ديفيدسون Davidson's Theories ، تیۆریه کانی کارلیکردن Interaction Theories)

۱-۲-۱ تیۆریه له بریه کان

تیروانین له میتافۆر له روانگه ی زمانه وه چه ندى لیکدانه وه و شروقه ی له خۆگرتوه، كه هه ر یه که یان، به یی قوتابخانه زمانیه کان ریکه یان گرتوه و له ژیر کاریگه رى ئه و هه ژمونه فه لسه فییه دان، كه قوتابخانه زمانیه که ی له سه ر بونیادنراوه، هه ر بۆیه تیۆریه لاوه کبیه کانیش به ده ره له وهی له ژیر کاریگه رى فه لسه فه ی ئه فلا تونیدا بوون، له ژیر کاریگه رى تیکه یشتى زمانه واناندا بوون بۆ خودی ئه و فه لسه فه یه، به و واتایه ی بۆچوونى زمانه وانان بۆ تیکرای تیکه شتن و تیفکرینیان له میتافۆر، په یه وندی به و ورده کاریه په ییپراوه خودیانه وه هه بوه بۆ بابه ته که له سنووری فه لسه فه ی کلاسیکدا.

له م پنته شه وه تیۆریه له بریه کان چه ندى وه چه تیۆری له خۆده گرتیت، كه هه موویان له سه ر هه مان رتیبازی شیکردنه وه ن، به لام به ورده کاری و په ییپردنی جیاوازه وه، له وانه:

۱-۲-۲ تیۆری له بری

ئه م تیۆریه له ئه رستو و (ره وانیه زه کان Quintilian) ه وه سه ریه لداوه و زۆریه ی ئه گه ره کان ده گه رتیه وه و (تیۆری هه یج که س) ی بۆ واتای میتافۆریانه ی پیده وترتیت. (Soskice: 1985: 26)

ئه م تیۆریه بانگه یشتی ئه وه ده کات، كه میتافۆر ریکه یه کی دیکه یه، یان ریکه یه کی رازاندنه وه یه له ئه ده بدا بۆئه وهی ده وترتیت؛ ئه مهش له فه زیله قی جلوه برگ له به رکردنه وه ده سه تپیده کات بۆ ده رپراویکی ئه ده بیبانه ی ماندوو (کۆنبوو) بۆئه وهی به شیوه یه کی نوی ده ریکه ویت، بۆ نمونه:

(۱) ماموستا مه شخه لی پشکه و تنه.

Richards ۲-۴-۲-۱ تیۆری شلۆق : لهم تیۆرییه دا (1936) جه ختده کاته وه له سه ره په یوه ندیبه کی تر له نیوان لیکچوو و له وچوودا ، که نه ویش په یوه ندیبه جیاکاریه و پنیوایه نه و دوو بابه ته ی پیکه وهش گرتده درین باریکی شلۆقیه و جیگیر نیبه و به ئاسانی لیکه لده وه شینه وه.

۲-۴-۳-۱ تیۆری لادان : ئەم تیۆریه گروپیک تیۆرین ، که کۆمه لیک وه شانیا ن هه به گرتینیا ن بریتیه له تیۆری دوورکه وتنه وه ، یان هه لاتن (Controversion theory) ی بیردسلی (Beardsley) ، که دواتر به (تیۆری ذریه کی زاره کی میتافۆریان دهروانی، که لیشاویکی ده برینه و له ئەنجامی پیکداچوونی واتای وشه کانه وه دپته ناوه وه و جوریکه له هه له و هه لخلیسکانی کاتیگۆری سیمانیک (Way (1991:42)) به شپوهیه کی گشتی لیکدانه وه کانیان بریتیبوو له وهی میتافۆر پیکه لیبوونی هه ندیک فورم بیت له واتا پیتیه که یاندا به شپوهیه کی هه له ، یاخود به زانندی کاتیگۆریه بانه ره تیه کانیان بیت ، ههروه ها له بری به راورد کردنی تایبه تیتی و بابه ته کانی دوو شت بیت ، به راوردی په یوه ندیبه کانی نیوان تایبه تیتی بۆ به ده سه تهنیانی لیکچوون له ناوه روکی نه و دوو شته ی به راورد کراون.

۲-۴-۵-۱ تیۆری دیشیدسۆن

به یچی دیشیدسۆن ، نه وهی به میتافۆری ده گوترت ، ده توانرت به واتای پیتیش بگوترت ، له مه شدا روانگی نادرکی پکردن به شداریده کات و میتافۆره کان ئامازه به نندن ، نه ک بۆ نه وهی وتراوه ، به لکو بۆ نه وهی ده یکه ن ، له مه شه وه میتافۆره کان هه ست و واتای پیتین و جگه له وه واتا پیتیه ی ده یگه یه ن ، هیچی تر نیین . (Ayoob (2007 :58)) لهم تیروانینه شه وه دیشیدسۆن به دوو ئارگۆمیت بیرۆکه که ی ده خاته روو ، ئارگۆمیتی یه که م : " هه ر کاتیک ئیمه له میتافۆر تیگه یشتین ، نه وکات ده توانین بلین (واتای میتافۆریانه) چیه ، ئارگۆمیتی دوهم : سنووریک نیبه بۆ نه و بابه تانه ی ، که میتافۆر سه رنجان بۆ راده کیشیت ، به مه ش سنووریک نیبه بۆ نه وهی ، ئیمه باسیده که ین ، " له مه شه وه میتافۆره کان ئامارزکی شیاون ، نه ک ته نها بۆ گه یانندی واتای پیتی ، به لکو بۆ زانست و فه لسه فه ش ، ته نها جیاکاریه کیش نه وه به ، واتای میتافۆری په ی به شتانیک ده بات ، که له واتای پیتیدا پشتر په یمانپینه برده و.

۲-۴-۶-۱ تیۆری کارلیک کردن

ئهم تیۆریه ش بۆ بۆچونه کانی (ماکس بلاک) ده گه رته وه ، که پنیوایه میتافۆر بریتیه له کارلیکی نیوان ره گه زکی پیتی و ره گه زکی میتافۆری ، بۆیه هه میشه له هه ر میتافۆرکدا دوو

بارکراو (میتافۆری) وه به کاریه نرتین ، نه وه واتایه کی جیاواز ده گه یه ن.

(Max Black :1962:35) پنیوایه ئەم تیۆریه (فۆرمیکی تایبه تانه یه) له تیۆری له بری ، چونکه میتافۆر به ریگه یه کی کورنکراوه ی فۆری ده برین داده نیت ، یان وه ک شپوهیه ک له کرتانن . لیکۆله ران (Tversky et al.. 1977) و (Johnson & Malgday (1979)) پنیوایه "شتیک به شتیکی دیکه چوینراوه و هۆکاری لیکچواندنه که ش ده گه رته وه بۆ تایبه تیه کان ، یان کاره کته ری پچوینراوه که ، نه گه رچی لیکچوینراو و پچوینراو جیاوازی بن ، به لام خالی هاوبه شیان هه یه و به مه ش (لیکچوونی پیشبوون Pre-existing) ی تیدایه بۆ نمونه "مامۆستا" له "مه شخه ل" ده چیت هه ردوو بابه ته که (مامۆستا و مه شخه ل) تایبه تیتیان x یان تیدایه ، کاتیک x ده کرت (رووناککه ره وه ، رنیشاندەر ، رنیمونیکه ر بن)) " له راستیدا هه ندیک له و پرۆسانه ی ، که له زانستی زمانی ده رو نیبیدا کارده که ن وه ک پرۆسه هاوته ربه کان ، بناغه یه کیان لهم تیروانینه وه وه رگرتوه (بروانه به شی دووه می ئەم توئینینه وه یه) ، ئەم تایبه تیتیه هاوبه شیان به (به شداری بیده نگ _ Salient attributes) ناساندوه .

(A.Ortony (1979:88)) به (تایبه تیتی بیده نگ) ناو پرده وه ، به گشتی چوار تایبه تیتی گشتیان دیاری کردوه ، که نه وانیش (هه ژموون Dominance ، هه مان بۆلی Typicality ، په وانی Fluency ، ورده کاری وینه ی Imaginal Distinctiveness) ن.

۲-۴-۴-۱ تیۆریه کانی شلۆقوبون Tension theories

ئهم تیۆریانه خۆیان له سی تیۆری سه ره کیدا ده بیننه وه ، که بریتین له (تیۆری سۆزدارانه _ Emotive theory تیۆری شلۆق _ Tension theory ، تیۆری لادان Anomaly theory) ئەم تیۆریانه بانه مای جیاوازیان خستوه ته روو و جیاواز له تیۆری له بریه کان (نه گه رچی له بانه مای کارکردنیا ندا زۆریش له وان ده چن) به و واتایه ی کارکردنی ئەم تیۆریانه بۆ ده رخستی جیاوازیه کانه ، به لام تیۆریه کانی له بری ، کار له سه ر لیکچوونیا ن ده که ن کارکردنی هه ردوو تیروانینه که له سه ر هه مان بانه مایه ، به لام به ئاراسته یه کی پچه وانه وه .

۲-۴-۱-۱ تیۆری سۆزدارانه : ئەم تیۆریه کۆمه لیک وه شانی هه یه ، که تیروانینیکی نادرکی پکردانه ده خه نه روو ده براره ی میتافۆر ، پنیوایه میتافۆر ده برینی سۆزدارانه ، به لام ناواتاین (واتادارنین) (Beardsley (1958:135)) ده لیت " میتافۆر کۆمه لیک وشه یه ، که لادان له به کاره تینانیدا کراوه ، واتا خالیه له ناوه روکی درکی پکراوانه و ته نها لاسایکردنه وه ی سۆزدارانه ی خوتنه ر ، یان گوینگه "

وهكو به شیکي بیویست و دانهراو له زۆریک له گوتارهکاندا زانی و به تایبه تیش گوتاره فهلسه فیهیهکان. بۆچوونهکانی بلاک له لایه کی ترهوه بۆیه گرننگ، چونکه بۆچوونهکانی وهلامدانهوهیه که بۆ ئه و پرسیارانهی، که له باره ی (پرسیای زمانی لۆژیکی) میتافۆره وه دهکران و پێیانوابوو میتافۆر له گه ل زمانی لۆژیکدا پێکنابه ته وه دهتوانین له چه ند خانیکیدا تێروانیی ئه م تێورییه بخه ینه روو:

۱. ده برینی میتافۆریانه دوو جیاکاری له بابته میتافۆرییه که دا دهکات، په که میان بنچینه یه و ئه ویتریان لاهه کی.

۲. بابته لاهه کییه که، یان دووه مییه که، زیاتر سیستمیکه له وه ی ته نها په ک وشه بێت.

۳. قسه پیکه رانی میتافۆر بۆ بابته بنچینه ییه که کار له سه ر پرۆزه ی پشتبه سن به دهسته یه ک (یارمه تیده ری نااشکرا)، که به خشکه ی، نادیار و ئالۆز له بابته لاهه کییه که دا.

۴. دروستکه رانی میتافۆر هه لده سن به (هه لاهه ی، جه ختکردنه وه و پیکه ستنی تایبه تیتیه کان) له بابته سه ره کییه که دا، ئه مه ش به مه به سته جێبه جێکردنی به سه ر وتراوه دا براوه کاند.

۵. له ده بریاری ئالۆز و تایبه تی میتافۆردا، هه ردوو بابته کارلیککردن به مشیوه یه ره فتارده که ن:

ا. ده رکه وتی هه ندیک به شی بابته سه ره کییه که، وا له گوئیگر دهکات هه ندیک ناوه رۆک له بابته لاهه کییه کاند هه لاهه ی تریبکات.

ب. گوئیگر هه لده ستیت به پرکردنه وه و بونیادانی (کۆمه لیک تیتاخراوی ئالۆزی هاوته ریب)، که پراوی بابته سه ره کییه که بێت.

ت. به رده وام هانی ئالوگۆرکردنی گوئیگر و گۆرانکاریه هاوته ریه کان له بابته لاهه کییه کاند دهکات.

۱-۲ تێروانیی سۆسیریانه و بنه مای هاوئیشینی و جێنیشینی

له م دیدگایه دا، که سه رچاوه که ی بۆ (دوانه) هکانی (سۆسیر/ ۱۸۵۷-۱۹۱۳) زمانه وانی سوپسری، ده گه ریته وه، ده کریت ته ماشای میتافۆر بکریت و لیبیکۆلریته وه.

لێره دا میتافۆر سه روکاری له گه ل بنه ما/ته وه ری په یوه ندی ئاسۆی و ستونیدا هه یه، به و واتایه ی، که به هۆکاری لیکچوونی واتای نیشانه یه ک له په یوه ندی ستونیدا له بری نیشانه یه کی تر هه لده بژیریت و له په یوه ندی ئاسۆیدا جێگه یده گرتته وه، له سه ر ئه م بنه مایه، ده توانریت میتافۆر به پوخته ترین جۆری لیکچواندن دا بتریت، هه رچه نده له روانگه ی زمانه وانا نه وه، جیاوازییه کی زۆر که م له نیوان لیکچواندن و میتافۆردا هه یه، کاتیک که (لیچوو و له وچوو) له

به ش هه ن، به شیکي پیتی و به شیکي میتافۆری، که هه یج کامیان به ته نها یی واتای میتافۆر ناده ن به دهسته وه.

بلاک له تێورییه که یدا ره گه زی راسته قینه ناوده نیت (چوارچێوه Frame) و ره گه زی میتافۆریش ناوده نیت (تیشکۆ FOCUS)، به لام ئه م دوو ناوه له توئینه وه ی دووه میدا له باره ی میتافۆره وه ده گۆرین بۆ (بابه تی سه ره کی) و (بابه تی لاهه کی)، که ئه م بابته یه که می و دووه مییه نا کریت، به دوو شی جیاواز سه بریکریت، به لکو به شیوه ی کۆمه لیک په یوه ندی له شیوه ی سیستمیکدا کارده که ن، به ده برینیکی تر، له شیوه ی (به خشکه ی ئالۆز Implicative Complex) ته ماشا بکریت.

هیلس ده لیت: هه ر کاتیک رووبه رووی میتافۆر ده بینه وه، هه ندیک وشه، یان دهسته واژه ی (تیشکۆ)، دوو چاری دووباره شییکردنه وه ده بنه وه، که له وشه کان (چوارچێوه) وه سه رچاوه یگرتوه. میتافۆر له ئه نجامی جۆریک گرژی نیوان واتای پیتی تیشکۆ له گه ل واتای پیتی چوارچێوه دا دیته به ره م. گرژییه ک، که کاتیک تیشکۆی میتافۆری تووشی شییکردنه وه ی میتافۆری بێت، داده مرکیته وه، یان به لانی که مه وه که مه ده بێته وه/ده که شیت. (David Hills, 2004: 147)

کامپ و رایمه ر له باره ی تێورییه که وه ده لین: ((دوو گریمانان و دۆزی مه ره که زی/ناوه ندی له م تێورییه دا هه یه، په که م: ئه وه یه، که میتافۆره کان "ناوه رۆکیکی مه عریفی" یان هه یه، ناوه رۆکی مه عریفی، زاواوه یه که، که به زۆری له ئه ده بیاتی میتافۆردا به ناوئیشانی شیواژیک تر بۆ ده برینی ئه وه ی، که میتافۆره کان واتای میتافۆریان هه یه، به کار دیت. ئه گه رچی ناوه رۆکی مه عریفی به دناییه وه هه مان واتای میتافۆر ناگه یه نیت، به لکو ناوه رۆکی مه عریفی ده توانریت به هه ر شتیک بوتریت، که مروف درکیپیده کات، یان فێریده بێت. دووه م: میتافۆره کان جۆریک ئامراز، که له رووکه شدا وا ده رده که ویت، که ناوه رۆکی مه عریفی ده گوازه وه.)) (E. Camp & M. Reimer, 2006: 853-854)

له م تێوره دا بابته تیکي سه ره کی و بابته تیکي لاهه کی بوونیان هه یه، که په کیکیان له واتای پیتی و ئه ویتریان له واتای میتافۆریدا به کار دین. خالی گرنگ لێره دا ئه وه یه، که بابته ی لاهه کی، یان ئه و شته ی، که به واتا میتافۆرییه که وه به کار دیت، نا کریت وه کو په ک شت له به رچاوه یگرتیت، به لکو ده بێت وه کو سیستمیک له شته کان، که خاوه نی په یوه ندیه کی تایبه تن له به رچاوه یگرتیت. (شیخ رضایی، ۱۳۸۸: ۶۳)

گرنگی تێوری کارلیککردن له وه دایه، که بلاک په که مین توئینه وه ی سیستماتیک له باره ی میتافۆره وه له فه لسه فه ی شیکه ره وه ییدا ئه نجامدا، په که مین که سیشه، که میتافۆری

به کارهێنانی زۆر و فراوانی ههیه. بۆیه ناکریت له خوازه وه کو هونه رێکی ئه دهی روت/په تی پروانریت. بۆ نمونه:
 (۲) توور په ی خه لک (کوردستان) نا بی نادیده بگه ریت.
 (۳) چووین بۆ هه ورامان (کوردستان).
 (۴) (هه وای) ژوره که سارده.
 (۵) (به لوعه ی) ئاوه که بگه وه.

له سه ره وه هه ندیک باس له دیارده ی خوازه/میتۆنۆمی کرا، بۆئه وه ی رووتر بتوانریت باس له دیارده ی میتافۆر بکریت، چونکه ئاشکرایه که ئه و لیکچوو نی زۆر له نێوانیاندا هه یه، ئه وه ش روونکرایه وه، که میتۆنۆمی له ئاستی په یوه ندی (ئاسۆی/هاونشی) دا رووده ات.

به لام میتافۆر به هۆی هه لژاردنی یه که یه ک له بری یه که یه کی تر، له رووی په یوه ندی ستوونیه وه رووده ات و یه که هه لژاردراوه که له بری واتای یه که که ی پێشتر به کار دیت.

وه کو پێشتریش وترا، میتافۆر به شیکه له لیکچواندن، که هه موو بنه ماکانی فه رامۆشکراون، به ده ر له (لیچوو)، بۆ نمونه:

(۶) ئارام وه کو شیره.
 له نمونه ی (۶) دا ئه گه ر هه ریه ک له وشه کانی (ئارام) و (وه کو) لایریت و ته نها (شیر) به یلرته وه، له رسته یه کی تردا به کار به یتریت، ئه وکات (شیر) له بری (ئارام) به کار دیت، ئه مه ش له سه ر بنه مای لیکچوونیک ئه نجام ده ریت، که هه م له (شیر) دا و هه م له (ئارام) دیشدا هه یه، ئه ویش (نازایه تی) ه.

(۷) شیره که ت له گه ل خۆت هینا؟
 به م شیوه یه ده توانریت، له رتی په یوه ندی ستوونیه وه وشه ی شیر له بری مرۆفی ئازا به کار به یتریت و شیوه یه کی گشتی وه ر بگرت، واته ببیت به میتافۆرێکی باو، یان پاسیف.

له م رووه شه وه ده کرت ده یان نمونه ی تر بخه رته روو، وه کو:
 (۸) رتی له بری مرۆفی فیلباز
 (۹) پشیله له بری مرۆفی سپله
 (۱۰) گورگ له بری مرۆفی جه ربه زه و... تاد

له م باره شدا هیمایه کی زمانی له بری نیشانه یه کی تر به کار دیت و یاری هیماکانی لیده که ویتته وه، به و شیوه یه ی، که تیبینیکرا ئه م یاریه ی هیمایه زمانی به پشته ستوو به جینشینی واتای له رووی ته وه ری جینشینی/ستوونیه وه یه.

۲-۲ تیۆری نیشانه کردن (Markedness) و میتافۆر

بابه تی نیشانه کردن یان مارکه لیدان، یه کیکی تره له په یوه ندیه واتایه کان، که بۆ یه که مین جار له قوتابخانه ی فۆنۆلۆژی (پراگ) وه به مه بستی دابه شکردنی فۆنیمه کان، سه ریه لدا، دواتریش ورده ورده به ئاسته کانی تری زماندا بلا بووه وه، به تابه تیش له (واتاسازی) دا.

(لیکچواندن ته و) دا له سه ر بنه مای په یوه ندی ئاسۆی پیکه وه دین، ئه وه خوینهر بۆی ده رده که ویت، که ئه م دوو نیشانه یه/هیمایه به هۆکاری (لیکچوون) له گه ل یه کتردا پیکه وه هاتوون، په یوه ندی ئاسۆی له میتافۆردا کاتیک له نیوده چیت، که چیت (له وچوو) هاوشیوه ی (لیچوو) نییه، به لکو خودی لیچوو هه که یه. (گوروش صفوی، ۱۳۸۰: ۱۳۰)

کاتیک لیکچواندنیکی وه کو (لیوی وه ک له عل) له ئه ده بییاتدا به رچاوده که ویت، خوینهر ده که ویته حاله تیکه وه، پنیوسته تیبگات، که ده رپراوه که له باره ی (لیو) هوه یه، خوینهر له کاتی رووبه رووبونه ی له گه ل یه که زمانی به کانی تردا، که له سه ر بنه مای په یوه ندی ئاسۆی پیکه وه هاتوون، به دوی نیشانه یه کدا ده گه ریت، که له گه ل (لیو) دا له په یوه ندییدا بیت، به لام ئه گه ر (له عل) له بری (لیو) به کاره ات، ئه وکات ئه و هه له بۆ خوینهر ده ر خستیت، تا به ئاره زووی خۆی له واتای (له عل) بگات و لیکبیدا ته وه، له مباره یه وه له ئه ده بیاتی کوردیدا نمونه گه لی زۆر هه ن، وه کو: (نیرگس) له بری (چاو) و (که مه ند) له بری (پرچ/گیسو).

زمانه وانان به سووده رگرتن له جیاوازی نیوان په یوه ندی ئاسۆی و ستوونی، شیکردنه وه بۆ دیارده ی میتافۆر ده که ن. له و روانگه یه وه، که (خوازه/مجاز/میتۆنۆمی) به کاره ینانی وشه یه که به واتای ناراسته قینه ی خۆی، په یوه ستی واتای نیوان واتای راسته قینه و واتای خوازه ییش به (په یوه ندی/علاقه) ناوده بن.

له روانگه ی واتاسازییه وه، خوازه/مجاز له سه ر بنه مای فراوانبوونی چه مکی یه که کرتی تراوه کان له یه که یه کی نه کرتی تراودا په یاده بیت، به ده رپرینیکی تر، کاتیک خوازه په یاده بیت، که چه ند یه که یه کی زمانی له یه ک یه که ی زماندا کورته کرتنه وه. له وه ها بارودۆخیکدا ئه و یه که، یان یه کانه ی، که له رووی واتاوه واتا کانیان ته سکه ده بیتته وه، ده بن به خوازه/مجاز.

ئه م ته سکه بوونه وه یی واتا، ده کرتیت بگاته راده یه ک، که ببیته هۆی پووکانه وه ی هه ندیک له یه که زمانی به کان و ته نانه ت سرینه وه شیان.

له به رامبه ردا، ئه و یه که یه ی، که واتا که ی فراوانده بیت، له چه مکیکدا به کار ده یتریت، که واتای یه که کرتی تراوه کانی ده گرتنه وه/ده گرتنه خۆ، بۆیه خوازه/مجاز دیارده یه که، له ژیر کاربگه ری گواستنه وه ی واتای (ته سکه بوونه وه و فراوانبوونی واتا) دا له روانگه ی په یوه ندی ئاسۆی و ره گه زه ناماده کانی ناو زنجیره ی قسه کردنه وه په یاده بیت.

خوازه نه ک ته نها له زمانی ئه ده بییدا، به لکو له زمانی رۆژانه ی خه لکییدا به مه بستی په یوه ندی نیوان تاکه کان،

به لیکسیمیون و فرهواتای وشه که، وا ده کهن درککردنی چه مکه که ئاسان بیټ، بۆ نمونه له زمانی ئه ده بییدا ده توانریت ئامازه به وشه گه لیکه وه کو (نیرگس) و (بت) و (مهه) و (بولبول) و (گول) بکرت:

(۱۲) تاله مه کتهب ئه وه مه هم دی مه شقی ئه لفووی ده کا چاوه کهم بوویته دویت و گریه سورخی تی ده کا (حاجی قادر)

له نمونهی (۱۲) شدا وشه ی (مهه) که شاعیر مه به سستی (بار) که هی خۆیه تی، ده کرت له ری وشه هاوشینییه کانی دیره که وه بفامریت، که بریتین له (مه کتهب) و (مه شقی ئه لفووی)، که دوو دهرپراون تایهت به مرؤف، یه که میان شوینی خۆیندی مرؤفه و مه شقکردنیش دیارده یه که زیاتر له گه ل مرؤفدا به کاردیت.

به بروای پالمه، هه کاتیک له نیوان دوو وشه ی به رانه بردا، یه کیکیان بۆ پرسیار و باسکردن دهرپاره ی واتای هه ر دوو کیان به کارهات، وشه ناوبراوه که نیشانه نه کراو/مارکه لینه دراو (Unmarked) و وشه که ی تر به نسیبهت ئه وه ی یه که مه وه ده بیټ به نیشانه کراو/مارکه لیدراو (Marked).

لیره دا ده توانریت نیشانه (Mark) وه کو شتیکی، بۆ پیوه ری گونجاوی و ته واوی ده ستنیشانکردنی وشه یه ک له به رجاوبگیریت، یان به دهرپرینیکی ساده تر، هاوشیوه ی (سیمای جیاکه ره وه - Distinctive Feature) ی فۆنیمه کانه. بۆ نمونه فۆنیمی |ت| له زمانی کوردییدا تایه تمه ندییه فۆنیمییه کانی بریتین له {+گراو}، {+ددانی} و {-بزوتن} وه به یارمه تی ئه م سنج تایه تمه ندی، یان نیشانه یه، له ته واوی فۆنیمه کانی تری زمانی کوردی جیا ده کرتیه وه.

به راورد به ئه م تایه تمه ندییه، که ده کرت بۆ نمونه تایه تمه ندییه کانی وشه ی (کور) به یارمه تی نیشانه کانی {+مرؤف}، {±هه راش} و {نیر} ده ستنیشان بکرت. (فرانک پالمه، ۱۳۷۴: ۱۴۷-۱۴۹)

کورشی صه فه وی، له باسکردنی نیشانه کردندا چه ند جوړیکی سه ره کی نیشانه کردن ده خاته روو:

- 1- نیشانه کردنی وینه ی (فۆری).
- 2- نیشانه کردنی دابه شکارانه.
- 3- نیشانه کردنی واتای.
- 4- نیشانه کردنی پیگه ی.
- 5- نیشانه کردنی پابه ندی. (کوروش صفوی، ۱۳۸۳: ۱۲۳-۱۲۴)

لیره دا ده کرت، لیکدانه وه بۆ میتافۆر له روانگه ی جوړی پینجه مه وه (نیشانه کردنی پابه ندی) وه بکرت، له نیوان بهش، یان تایه تمه ندییه کانی دیارده یه کدا وا درده که ویت، که

میتافۆر ده کرت وه کو پیواژویه ک بۆمردیت، که له سه ره بنه مای په یوه ندی جینشینی کارده کات و له ئه نجامیشدا له په یوه ندی هاوشینیدا درده که ویت و به دیده کرت، سه ره تا هیمایه ک پشتبه ست به لیکچوون و له سه ره بنه مای ویناکردنیکی مه عریفی ئه بسترکت، له بری نیشانه یه کی تر هه لده بۆریت و له ئه نجامی پیگه وه هاتی له گه ل نیشانه/هیماکانی تردا له په یوه ندی هاوشینیدا پیگه وه دین.

گوینگر/خۆینه کاتیک رووبه رووی ئه م پیگهاته واتایه ده بیته وه له په یوه ندی هاوشینیدا، هه ولده دات تا په ی به بۆارده کانی نووسه، یان ناخۆهر بیات، له م بارودوخدا مرؤف ته نها کاتیک ده توانریت میتافۆری مه به ست درکپیگت، که بتوانیت له سه ره بنه مای ویکچوویه ک له تیکسته که دا، ده سستی بگات به بۆارده کانی ناخۆهر یان نووسه، ئه مه له کاتیکدایه، که بوونی ویکچوویه ک، یان یه که یه ک که دهرپری بوونی میتافۆر له په یوه ندی هاوشینیدا بیټ، درککردنی میتافۆر سانا و ئاسانده کات. (کوروش صفوی، ۱۳۸۳: ۱۰-۱۱)

بۆ روونکردنه وه ی زیاتری مه به سته که، سه رنج له م نمونه نا نه ده دین:

(۱) عه جه ب ئه ستره شه وه له ئی له تاوی خوسره وی خاوه ر به رووی تو دیده هه ئنای شه و و رۆژ ئه رچی بیدارم (نالی)

(ئه حمه د پارسا، ۱۳۹۷: ۷۵)

له نمونه ی (۱) دا ته نها کاتیک ده توانریت پیژه ی میتافۆری (خوسره وی خاوه ر- به واتای خۆر) بفامریت/درکپیگرت، که نیشانه ی خواستن (قرینه) یه ک له ئارادا بیټ، یه که زمانیه کانی پیگه یه نیه دپری یه که م، ئه و ناته واوییه ی که له لای خۆینه ر دروستبووه هه مبه ر به وشه ی میتافۆری (خۆر) وه، ته واوده کهن و خۆینه ر ده توانریت له واتای میتافۆری وشه که بگات، که لیره دا مه به سستی شاعیر (بار) که هی خۆیه تی، ئه ویش له ری هه ر دوو ده سته واژه ی (رووی تو).

ئه م بۆچوونه ته نها له باره ی (میتافۆری زیندوو) وه دروسته، به لام ئه گه ر میتافۆریک چوویته فه ره نگه وه و بوویته که ره سته یه کی فه ره نگی، یان (میتافۆری مردوو) بیټ، بۆ تیگه یشتن له واتاکه ی، پیویست به بوونی نیشانه ی خواستن ناکات له په یوه ندی هاوشینیدا.

له م حاله شدا، وشه ی ناوبرا (هه تاو) سه ره رای پاراستی چه مکه سه ره کییه که ی خۆی، له هه مانکادا ده بیته خاوه نی چه مکیکی میتافۆرییش و دواتریش وه کو یه که به کی فره واتا به کارده هینریت. (کوروش صفوی، ۱۳۸۳: ۱۱-۱۳)

به مشیوه یه سه ره رای ئه وه ی، که نیشانه ی خواستن لاده بریت له په یوه ندی هاوشینیدا، به لام پرۆسه ی

توتیینهوهی پراگماتیکی سهراوهی خوی له فهلسهفهی باو (Philosophical Tradition) هوه وهردهگریت، که به زوری له ههولدان بو جیاکردنهوهی زمانی فهری و بهکارهینانی راستهقینهی زمان، یهکهمین سهراوهش، که له مبارهیهوه دهکریت پستی پی بهستریت، تیوری هیمای (Semiotic theory) ی (چارلس موریس - Charles Morris) (Morris, 1938).

موریس بهمشیهیه ییناسهی میتافور دهکات: لیکۆلینهوهیه له پهیوهندی نیوان هیمای و بهکارهینهوهیه، بهرامبه به دروستهی سینتاکسی (پهیوهندی هیمایان لهگهله کهتردا) و واتاسازی-Semantics (پهیوهندی نیوان هیمایان و نهو شتهی ناماژهی بو دهکات). (محمود ابوالمعاطی، 2018: 86-87)

نهم بواره له هفتاکانی سهدهی رابردودا گهشهیکرد، پاش بهشداریکردنی نهو فهیلهسوفانهی، که به فهلسهفهی زمانی ئاساییهوه پابهئندبون، وهک (فیتگنشتاین) و (ئوستن)، که له وتاره بهناوبانگهکهیدا (چون کارهکان به وشهکان نهنجامبهین) رای خوی له مبارهیهوه دهبریهوه، ههروهها (شتراسن)، که تیشکی خسته سهر ئالۆزیه واتایهکان و ههمهجویری فوری پهیوهندی زارهکی (Verbal Communication) و واگریمان کردن (Assuming) پرنبهوهوهی بویشای نیوان سیماننیککی زمانی فهری و زمانه سروشتیهکان. (Valantina Bambini, 2012)

(هیترت پۆل گرایس) له وتارهکانی (ویلیام جیمس/1989) ی خۆیدا، له زانکوی هارفارد، بانگهشهی نهوهی دهکرد، که بویشای نیوان زمانی فهری و سروشتی، دهتوانریت له رینگهی دهستنیشانکردنی واتای زمانی و واتای قسهکهروهه کهمبکرتهوه. (H.P. Grice, 1989)

گرایس له وتارهکانیدا نهوهی روونکردوه، که کاتیک له ههندیک دهووبهیری زمانی سنوردار رادهمینین، دهبینین واتای زمانی دهکریت واتایهکی دهولهمندر و نارووتر بگهیهنیت، چونکه تهنه له "نهوهی دهوتریت" پیکنههاوه، بهلکو لهوهشی، که "شاراوهیه" پیکهاتوه.

له نهجامی نه کارهدا، گرایس کۆمهلیک نامازی مهعریفی نوپی خستهروو، به تایبهت چهمی "ناماژه بو کردن"، که بوو به پایه و بناغهی تیورییه پراگماتیکییه مۆدیرنهکان. یهکیت له دهستکهوتهکانی گرایس نهوهیه، دهریخست، که پراگماتیک شیوهیه که له شیوهکانی ئاکار/رهفتار دیاریدیهکات، له کۆتاییشدا پراگماتیک سهروکاری لهگهله فاکهلتی میشکدا ههیه.

بناغه هاریکارییه کهی گرایس نهوهیه، دهلیت: بهشدارپی گفتوگۆی خۆت ببه، به شیوهیهک، که پویسته لهو قوناغه

بهشیکیان زیاتر لهوانی تر بههای مهعریفی ههیه، له راستیشدا وا دردهکهویت، که کۆی دیارده که له رینگهی نهو بهشهوه دهناسرتهوه، له نیوان بهش، یان تایبهتمهندییهکانی نهو دیاردهیدا، نهو بهشهی که ههنگری نهو بهها مهعریفیهیه، بو دیارده که پیوستیهکی حهتمیه و به نیسهبت بهشهکانی ترهوه به (نیشانهکراو/مارکه لینههراو) دهژمردریت، چونکه ههندیکجار دهکریت وهک نوینه/باربۆی بهشهکانی تر بهکاربیت، وهکو:

- قاچ بو میز.

- دهراگا بو کۆمهدی.

- کردار بو رسته.

له کاتی دروستکردنی/بههرهههینانی میتافوردا کهسیک، که بو جاری یهکهم دهست به داهینانی میتافور دهکات، مهبهستی دیاردهیهک له رپی دیاردهیهکی ترهوه دهبریت، نه کارهشی له رپی رووی لیکچوون، یا رووی ناسراو/دهرکهوتوو، یان پهیوهندی لیکچوونهوه نهجمدهدات.

لهسهر بنهمای (نیشانهکردنی پابهندی) واته نهوهی، که تایبهتمهندی، یان تایبهتمهندییهکانی دیاردهیهک له پهیوهندی نیشانهکردنی پابهندییدا لهسهر بنهمای ههلینجانی تاکه کهسیهوه ههلهبژدریت، نهگه ههمان تایبهتمهندی له دیاردهیهکی تریشدا بدۆزرتتهوه، بیژهی دیاردهی دووهی جیگهی بیژهی دیاردهی یهکهم دهگرتتهوه، وهک:

۱۳) له مهزادخانهیهدا چی دهکهیت؟

نهگه وشهی مهزادخانه بو (شوینکاری جهنجال) بهکارهاتبیت، بوونی تایبهتمهندی (تیکچرژاو/ناریکوپیک) له ههردوو دیاردهکهدا دهکریت لهسهر بنهمای نیشانهکردنی پابهندی بیت. (ازیتا افراشی، 1381: 82-84) له نمونهی (13) دا نهگه لهسهر بنهمای نیشانهکردنی پابهندی و له ههلینجانی تاکه کهسیهوه وا لیکدراپهوه، که (شوینکاری جهنجال) و (مهزادخانه) له تایبهندی (تیکچرژاو و ناریکوپیک) دا هاوبهشن، نهوه دهکریت بوتریت نهو دهبراره و بیژهی (مهزادخانه/دیاردهی دووه) جیگهی بیژهی (شوینکاری جهنجال/دیاردهی دووه) ی گرتوتهوه.

۲-۳ میتافور له تیورییه پراگماتیکییهکاندا

توتیینهوه له پراگماتیکدا به هیلکوهه بهستراوتهوه، که له فهلسهفهوه سهراوه دهگریت و له زمانهوانی و زانستی مهعریفه (درکیکردن) دا گهشهدهکات، له دوایانهشدا فراوانیهکی زوری بهخۆوه دیوه و له راستیدا بووه به بهشیک له کاری لیکۆلینهوه نهزموونیهکان، ههموو نهو گهشه و گۆرانهی، که به مهبهستی خستهرووی پشینهیهک لهبارهی نهو جوولهیهی به ناراستهی میتافور کراوه و هیشتاش له جوولهدایه، دهخرتتهوو.

تیۆری نوئ و هاوچهرخی میتافۆر، که رووبه رووبوونه وهیه ک بوو له گه ل ئه و تیۆریه باوانه دا، که بۆ ماوهیه کی درێژخایون له بهرودابوون، لاکۆف و جانسن له کتیی (ئه و میتافۆرانه ی له گه لئاندا ده ژین- Metaphors we live by) خستیان هروو، به بروای ئه وان سیسته می چه مکی/به چه مکردنی هزری مرۆف، که بیرکردنه وه و کرده وه ی مرۆفی پتیه په یوه سه ته، له خودی خۆیدا ماهیه تیکی میتافۆریانه ی هه یه، به لام له ویدا که ده ستیگه یشتی راسته وخو پئی له باری ئاساییدا ئاسان نییه، بۆ ئاشکرکردنی پیکهاته/دروسته ی ئه م سیسته مه، ده توانریت سوود له نواندنه که ی، که زمانه، وه ریگرت.

له راستیدا بۆچوونی زمانه وانانی درکپیکردن ئه وه یه، که زمان نمونه/بارادایمه کانی بیرکردنه وه و تایبه تمه ندیه کانی هزری مرۆف ده نوینتیه وه، له بهرته وه لیکۆلینه وه ی زمان له م روانگه یه وه لیکۆلینه وه یه له مۆدله کانی به چه مکردن. به توژینه وه له زمان ده توانریت په ی به ماهیه ت و دروسته ی بیر و ژیری هزری مرۆف بریت.

له تیۆری درکپیکردندا، ههر به و شیوه یه ی، که زمان به خاوه نی پیکهاته یه کی سیسته ماتیک/پیره وه به ند ده زانن، به هه مان شیوه ش پێانوایه، که هزر و بیرکردنه وه ش خاوه نی پیکهاته یه کی پیره وه به ند. (D. Lee, 2001: 7)

به بروای ئه وان پیکهاته یه پیره وه به ند که ی زمان، پیکهاته هزریه که/فیکریه که ره نگ پنده داته وه، به ده ربهرینی تر، پیکهاته ی پیره وه به ندی بیر، له پیکهاته ی پیره وه به ندی زمانیدا ره نگه داته وه/ده شکیته وه.

لاکۆف و جانسن له تیۆریه که یاندا له باره ی میتافۆره وه دوو بنه رته ی سه ره کیان خستۆته روو:

۱- میتافۆر تایبه ت نییه به زمانی ئه ده بی و شیعه وه.
 ۲- میتافۆر له بنه رته دا دیارده یه کی زمانی نییه، به لکو ریشه ی له سیسته می چه مکی هزری مرۆف دا یه. (D. Lee, 2001: 7-8)

دواتر له زمانه وانانی درکپیکردندا، به جۆریک باس له میتافۆر ده کرت، که له رتیه وه بواری هزری (Mental Domain) له سه ر بنه مای چه مگه لی بواریکی تر ده نوینریت و ده چه مکنریت/به چه مکده کرت. به کورتی واته: میتافۆر بریتیه له (هاوتای/هاوریککی نیوان بواره کان-- Cross domain Mapping) له سیسته می

به چه مکردندا (Conceptual System) ده سه ته واژه ی میتافۆری بریتیه له ((ده سه ته واژه یه کی زمانی وشه، فریز و رسته)، که پێزانینی رووکه شی (Surface realization) ی ئه م نیوان بواره یه. (G. Lakoff, 1992: 1))

میتافۆر سوود له چه مک و زاراوه ی بواری به رجه سه ته/کۆنکریت و باه ته ی بۆ به چه مکردن و وه سفکردنی

رووده دات، له سه ر بنه مای ئامانجی، یان ئاراسته ی قبولکراوی گفتوگۆکه ی که تیدایدت، ئه نجامه ده. (H.P. Grice, 1989)

له م چوارچۆیه دا واتا له پله ی یه که مده، بوو به دیارده یه کی ده رووناسی و ته نها دیارده یه کی داتا شراوی زمانی. ئه گه رچی ئه م بۆچوونه ی گرایس و لیکدرایه وه، که مه به سه تی گرایس ته نها ئه وه بوو، که ریفۆرمیکی لۆژیکی پێشکه شبکات، له بری وه سفکردن و خستنه رووی کاتی راسته قینه ی پتیاژۆکانی پراگماتیک. (K. Bach, 2005)

ئه مه ش رتیه خۆشکه ره بوو، تا له رتی پراگماتیکه وه، په یوه ندی له نیوان زمان و درکپیکردن (Language and Cognition) دا دروستبیت.

له راستیدا له و کاته وه ی، که پراگماتیک و کرده ی قسه بی بوون به جیگه ی باه خه زمانه وانان، چیدی میتافۆر وه کو جۆریک له ده ربهرینی ناواقیعی سه یرکرا. پێشتر زمانه وانان میتافۆریان وه کو یه کیک له شیوه کانی زمان خستبووه روو، که توژینه وه ی زمانه وانانیان له باره یه وه به پتیبست نه ده زانی. (پانته اشعه ی، ۱۳۷۹: ۳۹)

دواتر و ههر له و ماوه یه دا، زۆریک له زمانه وانانی وه کو: (ریچاردز، رۆمان یاکۆبسن، ماکس بلاک، کۆهن، جۆن سیریل و ئۆلمان) به شیوه یه کی چر له میتافۆریان کۆلییه وه.

یه کیک له و ره وته گرنگه ی، که له باره ی میتافۆره وه خرایه روو، له لایه ن (مایکل ریدی) وه بوو، که میتافۆر به "جۆگه" ده شو به تینت، به و واتایه ی، که زمانه کان وه کو جۆگه یه ک له به رچاوده گرت، که تیایدا بیره کان له رتیه یه وه، له که سه یکه وه ده گوتیرینه وه بۆ که سه یکی تر. (ازاده موسوی فریدنی، ۱۳۸۲: ۲۸)

ریدی بانگه شه ی ئه وه ده کات، که میتافۆر یه کیک له شیوه گشتی و له خۆوه کانی به چه مکردنه و زیاتر له ههر شتیک پرۆسه یه کی هزریه و زمانی رۆژانه ی خه لکییش پر له م جۆره ده ربراوانه. (جورج لاکۆف، ۱۹۹۳: ۲)

به بۆچوونی ئه و، له گه ل ئه م جۆره میتافۆره دا، له باره ی رسته و ده ربراوه زمانیه کان به و جۆره بیرده که یه وه، که شیوه زمانیه کان ده فریکن، که ده توانریت و اتاکان و بیره کانی تیدا جیبکرتیه وه، پتیبسته خودی گوئیگر ناوه رۆکی ئه م ده فره، واته: واتاکانی ناوی ده ربه تینت. (M.J. Reddy, 1984: 29-286)

که له پراگماتیکدا واتا به خشکه بی ده ربراوه کان و اتاکانی ناو ئه و ده فره، که ریدی ئامازه ی بۆ کردوه.

باسکردنی میتافۆر په یوه سه ته به پراگماتیکه وه بۆ ئه وه یه، که بو تریت کرده ی قسه بی که له دووتۆی پراگماتیکدا هاتوه، ده کرت بۆ دیارده یه کی وه کو میتافۆریش گونجاو و له بار بیت.

۲-۴ میتافۆر له زمانه وانانی درکپیکردندا

له کلتوری کوردیدا له پيشه‌وهیه، که ئاماژه‌کردن بۆ ئاینده روو له پيشه، ده‌وتریت:

- سائیکی سه‌ختمان له پيشه. (ده‌کریت: که‌شوه‌وا، یان سائی دارایی)بیت.

یان له ولاتیکی وه‌کو (ماداگاسکار) ئاینده رووی له دواوه‌یه⁽¹⁾.

How Different Cultures Understand Time (businessinsider.com)

۲- میتافۆره بوونگه‌راییه‌کان/ئۆنتۆلۆژییه‌کان (Ontological Metaphors): هه‌ر به‌و شێوه‌یه‌ی له میتافۆری ئاراسته‌پیدا ئه‌زمونی مرۆف هۆکاری هاته‌نه‌ئارای میتافۆر بوو، به‌هه‌مان شێوه ئه‌زمونی مرۆف له‌باره‌ی شته‌ فیزیکییه‌کانیشه‌وه‌ پایه و بنه‌رته‌ میتافۆره‌ بوونگه‌راییه‌کانه، میتافۆری ئۆنتۆلۆژی بریتیه‌ له شێوه‌ی درککردن و فامینی رووداوه‌کان، چالاکییه‌کان، هه‌سته‌کان و بیروباوه‌ره‌کان و ...تاد له شێوه‌ی شت و قه‌باره‌دا. (Entities and Substances).

به‌که‌سکردن- Personification لقیکه له لقه‌کانی میتافۆرگه‌لی بوونگه‌راپی ((رووترین جۆری میتافۆره بوونگه‌راییه‌کان، ئه‌وانه‌ن، که تیايدا تايه‌تمه‌ندی مرۆفانه ده‌دریت به شته‌کان)) (G.Lakoff & M.Johnson, 1980: 35-4) بۆ نمونه ئه‌م دێره شیعری خواره‌وه، زۆر به‌ روونی دیارده‌ی به‌که‌سکردنی نواندوه:

۲۲) سه‌با موژده به‌ره‌ بۆ شاری عوشاق

که مه‌جلیش خو‌ش و بی‌ئه‌غیاره ئه‌مشه‌و (ئه‌حمه‌د پارسا، ۱۳۹۷: ۸۰)

لێرده‌ (سه‌با) وه‌کو که‌سێکی نامه‌به‌ر، سیفات و تايه‌تمه‌ندی مرۆفی دراوه‌ته‌پال، یان نمونه‌یه‌کی تری وه‌ک:

۲۳) رووبه‌کی خو‌شی رۆژگارم نه‌بینی.

لێرده‌ (رۆژگار) که (شت)ه، تايه‌تمه‌ندی مرۆفی پێدراوه له‌ پێی (رووی خو‌ش)ه‌وه و به‌که‌سکراوه.

لاکو‌ف زاراوه‌کانی ئیدیهم (Idiom) و

په‌ند(Proverbs)یش به‌ ده‌سته‌واژه‌ی میتافۆری داده‌نیت و ده‌نیت: له دیدگای باو/کلاسیکدا زاراوه‌کان واتای

له‌خۆه‌وان (Arbitrary) هه‌بوو، به‌لام له زمانه‌وانی درکپێکردندا و تاکانیان له‌خۆه‌وانیه، به‌لکو ئاراسته‌کراو و

هه‌لگری پاساو (Motivated)ن. (Lakoff & Johnson, 1992: 7)

په‌نده‌کانیشه‌وه‌ یه‌ک پلانی گشتی (Generic-level schema) له دروسته‌ی زانیاری په‌یوه‌ست به‌ په‌نده‌کانه‌وه‌ بخه‌رتیه‌روو،

بواریکی تر، یان ئه‌زمونیکی ده‌ره‌سته/ئه‌بستراکت وه‌رده‌گریت.

لاکو‌ف و جانسن گه‌شته‌ ئه‌وه‌ ده‌ره‌نجامه‌ی، که چه‌مکه ده‌ره‌سته‌کان/ئه‌بستراکته‌کان له‌ بواری چه‌مکی مرۆفدا به‌ سووده‌رگتن له چه‌مکه‌له‌ به‌رجه‌سته‌کان ریکده‌خه‌رتین. واته: زمان پيشانمانده‌دات، که له هه‌زماندا چۆن چه‌مکه‌له‌ ده‌ره‌سته‌یه‌کان له‌سه‌ر بنه‌مای چه‌مکه‌له‌ به‌رجه‌سته‌یه‌یه‌کان ده‌رده‌برین، یان درکپێده‌کرتین.

پاشان زمانه‌وانانی درکپێکردن له‌باره‌ی زمان و چۆنیتی شکانه‌وه‌ی شناخت/درککردن له‌ زماندا بیردۆزه‌ی زۆر ده‌خه‌نه‌روو، بۆ نمونه (مشتومر جه‌نگه) یه‌کیکه له‌ دیارترین ئه‌وه‌ میتافۆرانه‌ی، که به‌ پێژه‌یه‌کی زۆر و به‌ شێوه‌یه‌کی خو‌کارانه له ژبانی رۆژانه‌دا به‌کارده‌یت، سه‌رنج له‌م نمونه‌ی خواره‌وه ده‌ده‌ین:

۱۴) لافلاینده‌کانی ئیوه، به‌ دۆرانه‌مان ده‌دات.

۱۵) ئه‌وه له هه‌رشه‌ی به‌لگه‌هه‌ینانه‌وه‌کانم ترسا.

۱۶) قسه و په‌خنه‌کانی ئامانجیان پێکا.

۱۷) تا ئیستا له هه‌چ مشتومرێکدا لێم نه‌بردۆته‌وه.

له راستیدا لاکو‌ف دابه‌شکردنیکی روون و دیاریکراوی له‌باره‌ی جۆره‌کانی میتافۆر و ژماره‌بانه‌وه‌ نه‌خستوه‌ته‌روو، به‌لام به‌ گشتی چه‌ند جۆریکی له میتافۆر لێره و له‌وی له به‌ره‌مه‌کانیدا به‌دیده‌کرت، به‌مشێوه‌یه:

۱- میتافۆره ئاراسته‌یه‌یه‌کان (Orientational Metaphors):

ئه‌مجۆره میتافۆرانه سه‌روکاریان له‌گه‌ل ئاراسته هه‌واویه‌کان/فه‌زاییه‌کاندا هه‌یه، وه‌ک: سه‌ره‌وه-خواره‌وه ،

پيشه‌وه-دواوه ، قوول-ته‌نک ، ناوه‌ند-لێوار/قه‌راغ و...تاد، ئه‌م ئاراسته ره‌پۆشه‌بیانه/هه‌واویانه به‌ زۆری له جه‌سته‌ی مرۆفه‌وه

سه‌رچاوه‌یان گرتوه، به‌ ده‌رپه‌رینیکی تر: جه‌سته‌ی مرۆف سفر ئاسمانیه و ئاراسته‌کان، به‌ نیه‌سه‌ت جه‌سته‌ی مرۆفه‌وه

دیاریده‌کرتین. بۆ نمونه له‌ زمانی ئینگلیزیدا شادی، هه‌میشه له‌رووی ئاراسته‌وه، روو بۆ سه‌ره‌وه‌یه:

18- I'm feeling up today.

۱۹) مه‌عنه‌ویاتم به‌رزه.

۲۰) خه‌ریکه له خو‌شیا ئه‌فرم.

وه‌ها میتافۆرگه‌لیک له‌خۆه‌وه‌ به‌رپێکه‌وت نیه‌یه و ریشه‌ی له ئه‌زمونه‌ فیزیکی و کلتورییه‌کانی مرۆفدایه، ئه‌گه‌رچی ده‌کریت

له کلتورییه‌وه‌ بۆ کلتوریکی تر جیاواز بیت، بۆ نمونه له هه‌ندیک کلتوردا ئاینده له پيشه‌وه‌یه، یان له سه‌ره‌وه‌یه،

به‌لام له هه‌ندیک کلتوری تردا ئاینده رووی له دواوه‌یه.

بۆ نمونه له ئینگلیزیدا بۆ سه‌ره‌وه‌یه، که ده‌وتریت:

21- What's coming up this week.

^{1*} - پيشانیوايه، که ئاینده نه‌ناسراو و نه‌زانراوه، بۆیه‌ش له دواوه‌یه، چونکه پشی سه‌ریان چاوی پتوه نیه‌یه، گه‌لی مالا‌سی ته‌نانه‌ت کاتیکی زۆر به قسه‌کردن له‌گه‌ل مردووه‌کانیاندا به‌سه‌رده‌بن، چونکه پشانیوايه رابردوو به پش چاویانه‌وه‌یه.

گونجان، بۆیه درکپیکردنی چه مکی (جهنگ) له بری چه مکی (گفتوگو) له نمونهی پیشووتردا دانراوه.

هه چه نده ئەم کۆمه له واتاناسه له بارهی چۆنیتی ئەم درککردنه وه هاورا و کۆک نین و بروایان به دوو جۆر له درککردنی راسته وخۆ (Online Understanding) و درککردنی ناراسته وخۆ (Offline Understanding) ههیه، به لام ماهیهتی پرۆسهیه کی لهم جۆره له ههردووکیاندا یه کسانه و یه ک شته.

ئهو واتاناسانهی، که پرۆسهی درکپیکردنی میتافۆری چه مکی، وه کو جۆری درکپیکردنی راسته وخۆ ده بین، لهو بروایه دان، که ده برینی میتافۆری چه مکی وه کو (ژیان سه فه ره) تهواوی وینا کردنه کانی مرۆف له بارهی (سه فه ره) وه به دینا هینیت و درککردنی چه مکی ئەم میتافۆره، ته نانه ت به یی به دیهاتی تهواوی وینا کردنه کانی شیواوی روودانه. به هۆی ئەم هۆکاره وهیه دهوتریت، که وه ها درککردنیک ده ستبه جی پیکدی و پتویستی به گه رانه وه بۆ پیشینه ی چه مکی (بوار/ناوچه ی سه رچاوه/ده ستپیک/مبدأ) له چوارچۆیه ی وینا کردنه تۆمارکراوه کانی مێشکدا نییه.

له به رامبه ردا کۆمه لێکی تر له واتاناسان لهو بروایه دان له درککردنی چه مکی میتافۆردا، کۆمه له به ک مه سه له ی تری وه کو گه رانه وه بۆ (یادگه ی درێخایه ن)، پرۆسه گه لی مێرووی... کلتوری و... تاد رۆلێان هه به و وه ها درککردنیک به شیوهیه کی راسته وخۆ و ده ستبه جی پیکنا به ت، یان روونادات. به ده برینیکی تر ئەم درککردنه کاتیکی شیواوی روودانه، که وینا کردنه هزریه کانی ئیمه له باره ی ناوچه ی ده سپیکه وه له سه روبه ندی درککردنی ناوچه ی نامانجدا چالاک بوویت.

پشتبه ست به ئەنجامه به ده ستها ته وه کانی توژینه وه کانی ئەم دوایانه، ده رده که ویت، که له درککردنی میتافۆره چه مکیه کاندایه شیوهیه کی راسته وخۆ ناوچه کانی ده ستپیک له درککردنی واتای چه مکی مه به ستیشدا چالاکن، ته نانه ت لهو بارودۆخه شدا، که سه روکارمان له گه ل ده بریا وه میتافۆریه تۆمارکراوه کانی شدا بیت، بۆیه پتواژوی درککردنی هه ردوو جۆری راسته وخۆ و ناراسته وخۆش ده گرتیه وه. (Ko vecses, 2010: 42)

له م تیۆریه دا، ده رفه تی درککردنی چه مکی میتافۆر له رینگه ی درککردنی چه مکی دوو ناوچه/بوار ی سه رچاوه و نامانجه وه فه راهه مه دبیت و به کرده وه سه رنجی ئەم واتاناسانه له باره ی چه مکی (وشه) وه سنوردار ده بیت، هه چه نده زمانه وانایی درکپیکردن یه که ی واتایی به شتیکی زیاتر له (وشه) و ته نانه ت له (رسته) ش داده نیت. (محمد دیبر مقدم، ۱۳۸۷: ۶) دواتر له گه ل گه شه سه ندنی سیمانتیکی درکپیکردندا ناساندنی میتافۆر ره هه ندی تری به خۆیه وه بیی، زاراوه ی (سیمانتیکی

ئهو کاتانه ی شیکردنه وه ی جیا جیا له باره ی یه ک به نده وه ده گات به مێشک/هزری مرۆف، به کاربه ی نیت.

بۆ نمونه له ئیدیۆمیکی وه کو (ئه رزه که ی خواره- Blind blame the ditch) پلانه گشتیه که به مجۆره ده بیت: مرۆفیک، که که موکو ریبه کی هه یه، کاتیکی دوو چاری گرفتیک ده بیته وه، ئه وا بۆ بارودۆخه که ی ده گپرتیه وه، نه ک که موکو ریبه که ی خۆی.

ئبستا بۆ نمونه ئەگه ر ئەم ئیدیۆمه له باره ی که سایه تیه کی سیاسی کاندید بۆ سه رۆکو هزیرانی ولاتیک به کاربه ی نیت، که کرده وه یه کی نانه خلاق ده ره ق به ولاته که ی ئەنجامداییت و له رۆژنامه کانداییسوا کراییت، لیره دا ئه وه له بری ئه وه ی خۆی سه رزه نشت بکات، رۆژنامه کان خه تابارده کات. (G. Lakoff & M. Johnson, 1992: 26)

لاکۆف به شیوهیه کی گشتی دوو جۆر میتافۆر لیکجیا ده کاته وه، یه که م: ئه و میتافۆرانه ی، که هه ندیک له واتا کانی بواری سه رچاوه/ده ستپیک (Source domain) په یوه ستده کات به هه ندیک له واتا کانی/چه مکه کانی بواری نامانج (Target Domain) وه، دووهم: ئه و میتافۆرانه ی، که ته نها چه مکی، یان وینه ی هزری (Mental Image) ی بواری سه رچاوه په یوه ستده کهن به چه مکی، یان وینه ی هزری ناوچه ی نامانجه وه، جۆری یه که م ناولیده نیت میتافۆری چه مکی (Conceptual Metaphor) و جۆری دووهمیش به میتافۆری وینه ی (Image Metaphor)، یان میتافۆری دروسته ی (Structural Metaphor) ده ناسینیت. (G. Lakoff & M. Johnson, 1992: 22) میتافۆره چه مکیه کان وه کو:

(۲۴) ژیان سه فه ره.

(۲۵) گفتوگو جه نغه.

میتافۆره وینه یه کانی ش وه کو:

(۲۶) په یوه ندیه که یان به هه ج کوی ناگات.

واتاسازی درکپیکردن پالپشت به هیزی درکپیکردن له مرۆفدا، چۆنیتی درککردنی میتافۆری له چوارچۆیه ی دیارده یه کدا به ناوی (نه خشه کردن/انطباق/Mapping) دا لیکده داته وه. به بروای ئه وان، له سه ر بنه مای پیناسه ی میتافۆر له م روانگه یه دا (درکپیکردن)، کاتیکی چه مکی (ئه لیف) له قالبی چه مکی (بی) دا درکده کرایت، که نیشانه واتاییه کانی ناوچه ی ده ستپیک/مبدأ و نیشانه کانی ناوچه ی نامانج/مقصد له گه ل یه کتردا گونجاو بن، له راستیدا ئەم پیکه وه گونجانه ده بیته هۆی درککردنی چه مکی میتافۆر (Ko vecses, 2010: 4)

له سه ر ئەم بنه مایه، چونکه نیشانه واتاییه کانی چه مکی (گفتوگو) له گه ل نیشانه واتاییه کانی چه مکی (جهنگ) دا

له هه‌راز و نشیوی هه‌بوو، دواتر له ته‌مه‌نی هه‌شتا سانیدا گه‌بیشته به هینی کۆتایی.

ئه‌و تیکسته کورته‌ی سه‌ره‌وه، که وه‌ک نمونه هینرایه‌وه، هه‌لگری چه‌مگه‌لی میتافۆری جۆراوجۆره، که ناساندنیکی به‌رحه‌سته‌ی (ژیان) له قالی چه‌مکی (سه‌فه‌ر) و (رینگه) دا. ته‌واوی ئه‌و وشانه‌ی به تۆخ/بۆلد نووسراون، ده‌ریاوگه‌لیکی میتافۆری بۆ پیناسینتیکی رووتر و به‌رحه‌سته‌تری چه‌مکی ده‌ره‌سته‌ی/انتزاعی (ژیان).

واتاناسه درکپیکردنه‌کان له هه‌نگاوی یه‌که‌می تاوتۆیکردنی میتافۆردا، جیاوازی له نیوان (میتافۆری چه‌مکی_Conceptual Metaphor) و (بیژه‌ی زمانی میتافۆری_Metaphorical Linguistic Expression) ده‌که‌ن. ئه‌وه‌ی پێیده‌وتریت میتافۆری چه‌مکی له بنه‌رتدا له دوو بوار/ناوچه‌ی چه‌مکی پیکدیت، که تاییدا درککردنی یه‌کیکیان به هاوکاری بوار/ناوچه‌یه‌کی چه‌مکی تر پیکدیت. به‌مشیه‌یه ده‌سته‌واژه‌ی (ژیان سه‌فه‌ره) میتافۆریکی چه‌مکییه، به‌لام ئه‌گه‌ر بریاریت میتافۆری چه‌مکی له قالی یه‌که‌ی زمانییه‌کاندا ده‌ریبریت، ئه‌وکات سه‌روکاری خۆنه‌ر له‌گه‌ل (بیژه‌ی زمانی میتافۆری) دایه، له‌سه‌ر ئه‌م بنه‌مایه (گه‌یشتن به هینی کۆتایی)، (هه‌لژاردنی رینگه‌ی دروست) و (مانه‌وه له دوورپاندا) نمونه‌ن بۆ بیژه‌ی زمانی میتافۆری. سه‌رنج له‌م نمونه‌وه‌ی خواره‌وش ده‌ده‌ن:

(27) دویتی له قوتابخانه له نیوان خۆتندکاریک و مامۆستایه‌کدا جه‌نگ هه‌لگیرسا.

به‌هه‌مان شیوه لێره‌شدا ئه‌وه به‌دیده‌کرت، که درککردنی چه‌مکی (گفتوگۆ/ده‌مه‌قاله) له رپی وشه‌ی (جه‌نگ) هه‌وه ئاسانتر و باشر ده‌فامریت، بۆیه لێره‌شدا (گفتوگۆ/ده‌مه‌قاله جه‌نگه) میتافۆری چه‌مکییه و (هه‌لگیرسانی جه‌نگ) بیژه‌ی زمانی میتافۆرییه، به‌مشیه‌یه ده‌بینین هه‌ر میتافۆریکی چه‌مکی، نمونه‌یه بۆ ده‌ریبونی چه‌مگه‌لیک، که هه‌ر هه‌موویان پشتبه‌ستوو، یان له‌سه‌ر بنه‌مای ئه‌و نمونه‌یه دروستبوون.

ئه‌نجام

1- بۆچوونی کلاسیک له باره‌ی میتافۆره‌وه، بۆچونتیکی نه‌گونجابه‌وه و ئه‌م توێژینه‌وه ده‌ریخستوه، که میتافۆر به‌ده‌ر له لایه‌نه جوانکارییه‌که‌ی له ئاخوتندا، چه‌ندین ئه‌ریکی تری زمانی به‌جێده‌گه‌یه‌نیت.

2- سه‌رحه‌م ئه‌و تیۆری و وه‌چه‌تیۆریانه‌ی باسیان له دیارده‌که‌ کردوه، وه‌کو به‌شیکی دانه‌براو و گرنگی نیو زمان ته‌ماشایانکردوه، ئه‌وه‌ش ده‌رده‌که‌وت، که میتافۆر که‌ره‌سته‌یه‌کی بزۆی نیو زمانه و ده‌کرت له چه‌ندین رووه‌وه لێیکۆلێرتیه‌وه.

درکپیکردن) یه‌که‌مین جار له‌لایه‌ن (جۆرج لاکۆف) له سانی 1987 دا خرابه‌روو، که دواتر ده‌رگه‌یه‌کی نوێ به‌ رووی واتا و اتاسازییدا کرده‌وه. ئه‌و تیروانینه‌ی سیمانتیکی درکپیکردن له‌باره‌ی زمان و ره‌فتاری زمانی مروفه‌وه هه‌یه‌تی، هاوشیه‌ی ئه‌و تیروانینه‌یه، که له‌باره‌ی هه‌سته هزریه‌کانی تری وه‌کو بینین و به‌لگه‌هینانه‌وه (استدلال) هه‌وه... تاده‌یه‌تی.

له راستیدا واتا چه‌مکییه، که له ئه‌نجامی به‌کارهینانی فۆرمیکی زمانی و ئه‌زمونیکی بیاوا، یان هه‌سته‌ی بارودۆخیکه‌وه له هزرده‌ شیه‌وه‌گرت و ئه‌م ویتاکردنه به‌ به‌رده‌وامی له دروسته‌کانی تری زماندا ره‌نگه‌داته‌وه، یان به‌ ده‌ریبونیکی تر، چه‌مکه هزریه‌کانی مروف له رپی ئه‌زمونکردنیه‌وه پیکدین/دروسته‌بن.

واتاناسه درکپیکردنه‌کان له‌و باوه‌ره‌دان، که مروف له هه‌ر ئه‌زمونکردنیکدا کرده‌ی به‌چه‌مککردن ئه‌نجامده‌دات و دروسته‌ زمانییه‌کان له ئه‌نجامی به‌کارهینانیان له بارودۆخی جیاوازا شیوه‌ی جیاوازه‌نۆین و ده‌بته‌ هۆی به‌چه‌مککردنی جیاوازا، میتافۆریش له‌و چه‌مکه‌یه، که وه‌کو تایبه‌تمه‌ندییه‌کی دانه‌بروای زمانی مروف له‌م روانگه‌یه‌وه (سیمانتیکی درکپیکردن) لێیده‌کۆلێرتیه‌وه. (راحله گندمکار، 1388: 24-26)

واتاناسه درکپیکردنه‌کان میتافۆر ته‌نها به‌ زمانی ئه‌ده‌بی و شیعره‌وه نابه‌ستنه‌وه، به‌لکو میتافۆر وه‌کو ره‌گه‌زێکی پتویست بۆ بیرکردنه‌وه له رووداوه‌کانی ده‌روبه‌ر جیهان له‌به‌رچاوده‌گرن.

به‌ بروای ئه‌وان رینگه و شیوازه جیاوازه‌کانی بیرکردنه‌وه له‌باره‌ی تاکه رووداویکه‌وه، یان به‌ ده‌ریبونیکی تر، به‌چه‌مککردنه جیاوازه‌کان ده‌بته‌هۆی دروستبوون/په‌یدا‌بوونی میتافۆرگه‌لی جیاوازا، له راستیشدا میتافۆر دیارترین دۆزینه‌وه‌ی مه‌عرفیه‌یه له مروفدا. (D. Lee, 2001: 6-7)

به‌ده‌ر له‌وه‌ش، میتافۆر ته‌نها تایبه‌ت نییه به‌ وشه‌کانی زمانیکه‌وه، چونکه ده‌کرت ته‌واوی دروسته‌ زمانییه‌کان پیکهاته‌ی میتافۆرییان هه‌بیت. (F. Ungerer & H.J., 1996: 116) ، بۆ خسته‌رووی وردتری میتافۆر له روانگه‌ی (واتاسازی درکپیکردن) هه‌وه، نمونه‌یه‌که ده‌خرتیه‌روو و پاشان شیکردنه‌وه‌ی بۆ ده‌کرت:

(27) ئاکام مروفیکی ئاقل و خۆپیکه‌یه‌ن بوو، له ژیانیدا چه‌ندین جار له دوورپاندا مابوه‌وه، به‌لام هه‌میشه رینگه‌ی راستی هه‌لده‌بژارد. بۆ گه‌یشتن به ئامانه‌که‌ی، هه‌موو کات به‌ربه‌سته‌کانی به‌رده‌می تیکده‌شکاند و هیچ کات رینگه‌ی به‌ که‌س نه‌ده‌دا بێته سه‌ررپی. که‌ستیه‌کی سه‌رنجراکتیشی هه‌بوو، هه‌میشه ده‌یوت: ((ده‌ی بزانیته له‌ژیانندا له‌ کوندا وه‌ستاویت! هه‌میشه نیگه‌یه‌ک بۆ ئه‌و رینگه‌یه‌ی پێیدا هاتوویت و نیگه‌یه‌ک له‌و رینگه‌یه‌ی له‌ پێشندا، بکه‌یت.)) ، ژیانیکی پر

20. ازبنا افراشی: اندیشه‌های در معنی شناسی، تهران، فرهنگ کاوش، ۱۳۸۱.
21. فرانک پالمز: نگاهی تازه به معنی شناسی، ترجمه: کوروش صفوی، تهران، کتاب ماد، ۱۳۷۴.
22. کوروش صفوی: از زیان‌شناسی به ادبیات، تهران، چشمه، ۱۳۷۳.
23. کوروش صفوی: زیان‌شناسی به ادبیات، تهران، هرمس، ۱۳۷۷.
24. گیروپی یر: درآمدی بر معنی شناسی، تهران، سوره‌مهر، ۱۳۸۳.
25. مهیار علوی مقدم: نظریه‌های نقد ادبی معاصر، تهران، آگاه، ۱۳۸۰.
26. راحله گندمکار: بررسی معنایی افعال مرکب اندام بنیاد در زبان فارسی: رویکرد شناختی، رساله کارشناسی ارشد زیان‌شناسی همگانی، دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۳۸۸.
27. [How Different Cultures Understand Time](http://www.businessinsider.com) ([businessinsider.com](http://www.businessinsider.com)).

۳-ده‌رده که‌ویت، که میتافور نه‌ک ته‌ن‌ها له‌ ئاخواتنی رۆژانه‌ی تاکه‌کاندا ره‌نگدانه‌وه‌یه‌کی به‌ریلاوی هه‌یه، به‌لکو له‌ دنیا‌بینی و خه‌یاندانی تاکه‌کانیشدا زۆر به‌ روونی جیتی خۆی کردووه‌ته‌وه. که‌ ئه‌وه‌ی له‌ کلتور و دابونه‌ریتی که‌لانی‌شدا به‌ روونی به‌دی ده‌کرتیت.

۴-فره‌ره‌هه‌ندی میتافۆر وایکردووه، که‌ بپیتته‌ که‌ره‌سته‌یه‌کی نیوان-به‌شی (Interdisciplinary)، ئه‌مه‌ش وایکردووه، که‌ که‌ره‌سته‌یه‌ که‌ له‌ چه‌ندین زانستی جیاوازدا لیبیکۆلرتیه‌وه.

لیستی سه‌رجاوه‌کان

1. کامل حسن عزیزالبصیر: زانستی ناوه‌لواتا، چاپخانه‌ی کۆری زانیاری کورد، به‌غدا، ۱۹۸۱.
2. ئه‌حمه‌د پارسا: روونی‌بۆی له‌ ئه‌ده‌پی کوردیدا، سنندج، نالی، ۱۳۹۷.
3. George Lakoff: The contemporary Theory of Metaphor, METAPHOR and THOUGHT, ed by Andrew Ortony, Cambridge; Cambridge university Press, 1993.
4. M. J. Reddy: The conduct Metaphor; a case of frame conflict in our language more about thought, METAPHOR and THOUGHT, ed By Andrew Ortony, Cambridge; Cambridge university press. (1984)
5. D. Lee: Cognitive linguistics: An Introduction, New York: Oxford University press, 2001.
6. Lakoff: 1992.
7. F. Ungerer & H.J.Schmid: An Introduction to Cognitive Linguistics, London and New York: Longman, 1996.
8. Kö vecses: Metaphor, Oxford University Press, 2010.
9. I.Richards: the philosophy of Rhetoric, (1936).
10. E. Ayoob: Black & Davidson on Metaphor, journal of philosophy . vol. 1. 16. (2007).
11. E. Kittay: Metaphor : Its cognitive force and linguistic structure. Clarendon press, (1987).
12. W. K. Wimsatt, Jr. and Monroe C. Beardsley, "The Intentional Fallacy," in W. K. Wimsatt, Jr., The Verbal Icon (Lexington: University of Kentucky Press, 1967.
13. Beardsley, Monroe C. Aesthetics: Problems in the Philosophy of Criticism. New York . Second edition . Hackett Publishing, 1981.
14. Soskice : Metaphor and Religious Language. Oxford: Clarendon, (1985).
15. E. C. Way: Knowledge representation and metaphor, Dordrecht: Kluver Academic Publisher, 1991.
16. محمود ابوالمعاطی عکاشة: بحث الابعاد الفلسفية الراجماتية، المجلة العربية مداد، العدد (2)، يناير-ابريل، 2018.
17. ازاده موسوی فریدنی: استعاره از کذب تا واقعیت، فصلنامه زندرود، شماره: ۲۸، اصفهان، ۱۳۸۲.
18. مجد دبیر مقدم: زیان‌شناسی نظری، پیدایش و تکوین دستور زایشی، تهران، ۱۳۸۷.
19. ویلیام الستون: فلسفه زنان، ترجمه: نادر جهانگیری، مشهد، دانشگاه فردوسی، ۱۳۸۰.